FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 75(XV) Dátum: 6.4.1972.

OBSAH

Ing. Jozef URMINSKÝ (Hospodářské noviny)	Mzdová prax z pohľadu riaditeľov podnikov (Výskum)	str. 2
Zdenek ŠTASTNÝ (Sociológia)	Trieda družstevných roľníkov na Slovensku	str. 5
M. HRONSKÝ (Sociológia)	Komplexný výskum práce v Československom výskumnom ústave práce	str. 14
J. BUNČÁK (Sociológia)	Podnetne o výskume sociálnej štruktúry	str. 17

Mzdová politika v praxi

Z ANKETY

2(75)XV

(Výskum)

o faktoroch produktivity práce v priemysle na Slovensku

Medzi rezervy zvýšenia produktivity práce v priemyselných podnikoch na Slovensku zaradili riaditelia podnikov v ankete o faktoroch produktivity práce, ktorú uskutočnilo Ministerstvo práce a sociálnych vecí ČSSR a SSR, spomedzi 12 faktorov, ktorých riešenie je závislé od nadriadených alebo iných orgánov, na 4. miesto mzdovú sústavu, čo z hľadiska racionalizácie základných miezd je mnohovravné zistenie. V tomto príspevku sa obmedzím na problematiku miezd, ktorej bolo v anketovom šetrení vyhradených viacero otázok.

V mzdovej časti ankety sme sa zamerali na relácie miezd a súčasne sme si overili názory na mzdovú diferenciáciu a na to, ako mzdová sústava napomáha rast produktivity práce.

NAPOMÁHA MZDA RAST PRODUKTIVITY PRÁCE?

Výsledky ankety potvrdili, že mzdové otázky patria k problémom veľmi zložitým, ktoré si v budúcnosti vyžiadajú hlbšiu analýzu a prepracovanosť v nadväznosti na produktivitu práce. V akej miere je naplnená v hospodárskom živote stimulačná funkcia mzdy, svedčia odpovede ankety (% odpovedí podnikov — tab. 1).

TAB. 1

Mzdová sústava robotníkov napomáha rast produktivity práce	Z toho					
	Spracovateľský priemysel SSR celkom	metalurgia	strojárstvo	chémia	spotrebný priemysel	potravinársky priemysel
Do značnej miery	32,0	22,2	21,3	20,0	40,0	47,0
Málo	57,3	77,8	58,8	70,0	56,7	41,2
Nenapomáha	10,7	—	18,9	10,0	3,3	11,8

Len u 1/3 anketových podnikov mzdová sústava plní stimulačnú funkciu mzdy, pričom v metalurgii, strojárstve a chémii je jej účinok nižší ako v priemere za priemysel celkom. Zanedbateľná však nesmie ostať skutočnosť, že prevažná väčšina (80 % podnikov) odpovedí sa zaradila do skupiny, v ktorej sa postráda pozitívny vplyv mzdy na produktivitu práce. Z toho hľadiska výsledky ankety potvrdzujú známe nedostatky v stimulačnej funkcii mzdy. V ovela výraznejšej forme sa to prejavuje v odmeňovaní ITP ako u robotníkov, o čom svedčí uvedený prehľad (% odpovedí podnikov — tab. 2).

V súvislosti s účinnosťou mzdovej sústavy sa často poukazuje na nivelizačné tendencie, čo v konečnom dôsledku nepriaznivo ovplyvňuje pracovnú výkonnosť. Týmto problémom boli v ankete venované viaceré otázky. Zo štatistického šetrenia sú mnohé tendencie v diferenciácii miezd známe, a tak ich možno porovnať s výsledkami ankety. Štatistika však už menej poskytuje údaje o diferenciácii vnútri jednotlivých kategórií pracovníkov a ťažko získať predstavu o únosnej miere týchto diferenciácií, čo nahrádzajú výsledky ankety, v ktorej boli podniky dotazované, či jestvujúce mzdové relácie považujú za veľmi vysoké, dostatočné alebo nedostatočné.

ROZDIELY V MZDÁCH NIE SÚ DOSTATOČNÉ

Závažnou otázkou kategórie robotníkov je mzdová diferenciácia medzi kvalifikovanými, zaučenými a nezaučenými robotníkmi, ktorá je podľa názoru podnikov (vyjadrené podielom k základu, ktorý sa rovná 100 %) uvedená v tab. 3.

TAB. 2

Mzdová sústava ITP napomáha rast produktivity práce	Z toho					
	Spracovateľský priemysel SSR celkom	metalurgia	strojárstvo	chémia	spotrebný priemysel	potravinársky priemysel
Do značnej miery	18,5	11,1	16,2	20,0	20,0	23,5
Málo	68,9	88,9	59,5	70,0	73,3	70,6
Nenapomáha	12,6	—	24,3	10,0	6,7	5,9

a zaučenými robotníkmi hodnotia anketové podniky za spracovateľský priemysel takto: 45,5 % uviedlo, že je nedostatočný, 53,4 % uviedlo, že je dostatočný, a 1,0 % ho označilo za veľmi vysoký. Rozdiel v mzdách medzi kvalifikovanými a nekvalifikovanými robotníkmi 52,0 % anketových podnikov považuje za nedostatočný a 48,0 % za dostatočný.

Ďalšou skúmanou oblasťou ankety bol vzťah medzi priemernou mzdou kvalifikovaného robotníka a kvalifikovaných radových ITP (t. j. bez ITP na vedúcich miestach), ktorý podniky charakterizovali (mzda

TAB. 3

Rozdiel medzi priemernou mzdou (index)	Spol. priem. SSR celkom	Z toho: metalurg.	strojár.	chémia	spotreb. priemysel	potravin. priemysel
Zaučení a nezaučení (nezaučení 100,0 %)	119,8	120,4	119,5	116,8	119,9	118,4
Maximálny extrém	182,0	182,0	150,0	131,0	157,0	152,0
Minimálny extrém	95,0	107,0	100,0	112,0	95,0	100,0
Kvalifik. a nezaučení (nezaučení 100,0 %)	141,7	159,7	142,1	132,7	135,6	151,0
Maximálny extrém	276,0	276,0	276,0	200,0	200,0	190,0
Minimálny extrém	100,0	115,0	102,0	120,0	100,0	102,0

V jednotlivých odvetviach priemyslu Slovenska je podľa výsledkov ankety rozdiel medzi priemernou mzdou zaučených a nezaučených robotníkov veľmi nepatrný; odvetvie chémie dosahuje najnižšie relácie, zatiaľ čo v metalurgii je priemerná mzda zaučeného robotníka v porovnaní k nezaučenému nad celoslovenský priemer. Podstatne vyššie rozdiely sú však medzi mzdou kvalifikovaných a nezaučených robotníkov, ktoré sú charakterizované v priemysle na Slovensku indexom 141,7 %

Rozdiel v mzdách medzi kvalifikovanými a zaučenými robotníkmi hodnotia anketové podniky za spracovateľský priemysel takto: 45,5 % uviedlo, že je nedostatočný, 53,4 % uviedlo, že je dostatočný, a 1,0 % ho označilo za veľmi vysoký. Rozdiel v mzdách medzi kvalifikovanými a nekvalifikovanými robotníkmi 52,0 % anketových podnikov považuje za nedostatočný a 48,0 % za dostatočný.

Ďalšou skúmanou oblasťou ankety bol vzťah medzi priemernou mzdou kvalifikovaného robotníka a kvalifikovaných radových ITP (t. j. bez ITP na vedúcich miestach), ktorý podniky charakterizovali (mzda kvalifikovaných robotníkov = 100 %) v tab. 4.

Výsledky ankety potvrdzujú známe nivelizačné tendencie medzi kategóriou robotníkov a ITP v priemysle Slovenska. Osobitne nepriaznivo hodnotili anketové podniky relácie v strojárstve, ale aj v chémii, je pravda, že pri posudzovaní tejto relácie neboli zahrnutí ITP vo vedúcich funkciách, ako je preukázateľné v podkladoch ankety; rozdiely medzi mzdou robotníka a ITP celkom predstavujú v priemysle na Slovensku 137,5 %.

Rozdiely medzi mzdou robotníkov a ITP považujú riaditelia v anketových podnikoch v 61,8 % za nedostatočné a 38,2 % ich označilo za dostatočné. Avšak rozdiel medzi kvalifikovanými robotníkmi a kvalifikovanými ITP označilo 78,4 % anketových podnikov za nedostatočný, 19,6 % za dostatočný a 2,1 % za veľmi vysoký.

Aj keď negatívnejšie je hodnotená mzdová diferenciácia medzi robotníkmi a ITP, bolo by v ďalších prácach nesprávne považovať za hlavný smer demivelizácie túto oblasť, pretože — ako je zrejmé z výsledkov ankety — aj vnútri kategórií robotníkov sú tieto relácie medzi kvalifikovanými a ostatnými nedostatočné.

SUBJEKTÍVNY PRÍSTUP RIADITEĽOV

Vynára sa však záverom otázka: do akej miery výsledky tejto časti ankety zodpovedajú objektívnej skutočnosti, nie sú názory riaditeľov poznačené značným subjektivizmom? Prirodzene, že by bolo možné s mnohými výsledkami ankety polemizovať, obmedzím sa však len na tie, ktoré viacej vybočujú z vecného a triezveho hodnotenia a ktoré treba uviesť na správnu mieru.

Z ankety je zrejmé, že podniky značný význam pripisujú mzdovým otázkam. Úroveň a rast produktivity práce však nie je ovplyvňovaný a priori mzdovou stimuláciou, ale predovšetkým — čo anketové podniky správne hodnotili — technickoorganizačnými vplyvmi a formy miezd možno využiť na rozvinutie plnej aktivity v rámci podmienok danými technickými a organizačnými prvkami výroby. Výrazne sa táto závislosť prejavuje napr. v pásovej výrobe, kde výkon pracovníka je v podstate určovaný chodom výrobného zariadenia a ustálenou organizáciou práce.

Ak zhruba jedna polovica anketových podnikov sa stotožňuje s názorom, že mzdová sústava málo napomáha rast produktivity práce, možno to hodnotiť v dvojakom smere. Jednak, že technickoorganizačné podmienky nevytvárajú dostatočný priestor pre pôsobenie mzdy (tak je to u automatizovaných výrob v chémii, v metalurgii) na pracovnú výkonnosť, alebo je to v dôsledku deformovanej mzdovej praxe jednotlivými podnikmi, ktoré nevytvárajú potrebný priestor pre rozvinutie pracovnej aktivity v rámci daných technickoorganizačných podmienok.

Bolo by chybou z tejto časti ankety vyvodzovať nedostatky v princípoch nášho odmeňovania. Ak ale sú tu nedostatky, tak je to v dôsledku deformácií v uplatňovaní mzdovej sústavy, ktorú v mnohom ovplyvňujú a riadia samotné podniky. Je prirodzené, že tam, kde napríklad podiel úkolovej mzdy klesá, kde sú neporiadky v normovaní, kde sa nevenuje dostatočná pozornosť ekonomickým problémom uplatňovania vhodných mzdových foriem, kde nie je disciplína v poskytovaní rôznych príplatkov, tam sa stráca pozitívny účinok mzdy na rast produktivity práce.

ROZDELIŤ MOŽNO LEN TOĽKO, KOĽKO VYROBÍME

Druhá závažná otázka v mzdovej časti ankety je mzdová diferenciácia, ktorú podniky tak vnútri kategórie robotníkov, ako aj medzi robotníkmi a inžiniersko-technickými pracovníkmi v značnom rozsahu nepovažujú za dostatočnú. Pokiaľ ide o pohyblivé časti mzdy, možno povedať, že tie s ohľadom na našu vývojovú etapu a hmotné zdroje v ekonomike vytvárajú úvodný priestor k mzdovej diferenciácii v jednotlivých kategóriách pracovníkov. Iná je však situácia v mzdovej praxi podnikov, pokiaľ ide o pohyblivé zložky miezd. Prílmie sa

v podnikoch priemyslu na Slovensku nedostatočne využívajú na prehlbovanie diferenciácie v odmeňovaní, či už v rámci kategórie pracovníkov, medzi jednotlivými kategóriami, alebo medzi jednotlivými vnútropodnikovými útvarmi. Napríklad priemerné sadzby robotníkov sa pohybovali v preverovaných organizáciách v roku 1971 od 14 % do 57 %, priemerná sadzba majstrov okolo 20 % a technicko-hospodárski pracovníci mali sadzby v rozpätí od 10 % do 30 %. Táto prax sa prejavuje potom v postupnom zbližovaní miezd robotníkov a technicko-hospodárskych pracovníkov, čo dokumentuje i vývoj miezd v priemysle SSR v uplynulých rokoch.

Pokiaľ ide o absolútny rozdiel medzi mzdou kvalifikovaných robotníkov a kvalifikovaných radových inžiniersko technických pracovníkov, ktorý značná časť anketových podnikov hodnotila ako nedostatočný (78,4 % podnikov) v neprospech ITP, treba zdôrazniť, že sú v tomto smere u vedúcich hospodárskych pracovníkov v podnikoch mylné predstavy o tom, že tieto rozdiely sa budú zvyšovať. S ohľadom na rozvoj techniky, automatizácie výroby a s tým súvisiacu vysokú kvalifikačnú úroveň robotníkov (na mnohých pracovných miestach sa bude požadovať ukončené stredoškolské odborné vzdelanie) v budúcnosti rátajme s tým, že mzdová úroveň kvalifikovaných robotníkov bude zhodná s úrovňou strednotechnických kádrov.

Výsledky mzdovej časti ankety vychádzajú z pôsobenia terajšej mzdovej praxe, ktorá — čo je všeobecne známe — má viacero nedostatkov. Nebolo by správne výsledky preceňovať, pretože pripravovaná racionalizácia sústavy základných miezd by mala priniesť u mnohých riaditeľov podnikov kvalitatívne odlišný pohľad na mzdovú politiku.

Ing. JOZEF URMINSKY,
Ministerstvo práce a sociálnych vecí SSR

TAB. 4

Rozdiel medzi priemernou mzdou (index)	Spol. priem. SSR celkom	z toho: metalurg.	strojár.	chémia	spotreb. priemysel	potravin. priemysel
Kvalifik. radového ITP ku kvalifik. robotníkovi (kvalif. rob. 100 %)	102,4	107,3	97,0	101,0	104,6	114,0
Maximálny extrém	150,0	130,0	143,0	120,0	150,0	135,0
Minimálny extrém	80,0	86,0	80,0	98,0	90,0	90,0

HOSPODÁRSKE NOVINY, č. 12/72, 24. marca 1972, str. 6.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 118. - 126. 5(75)XV

Trieda družstevných roľníkov na Slovensku

ZDENEK ŠTASTNÝ

I. Triedna a sociálna diferenciácia roľníctva v počiatočnom období budovania socializmu a socialistickej industrializácie na Slovensku

Diferencované triedne a sociálne zloženie slovenského roľníctva, sledovateľné od začiatku vývoja kapitalizmu na našom území ako zákonitý dôsledok kapitalistického vývoja v poľnohospodárstve, začalo sa významnejšie meniť až po skončení druhej svetovej vojny.

Triedne heterogénna skupina roľníctva, v ktorej sa okrem základnej triednej dichotómie s krajnými pólmi kapitalistického a proletárskeho triedneho typu objavoval rad početných prechodných medzistupňov malovýrobného, maloburžoázneho a poloproletárskeho typu, nastúpila u nás cestu premeny na novú samostatnú triedu už v období rokov 1945—1948. Už v tomto období došlo v dôsledku demokratických agrárnych reforiem k radikálnemu zásahu proti buržoáznemu typu vlastníctva na dedine a k ekonomickému a sociálno-politickému posilneniu drobného, chudobného roľníctva. Pozemková reforma a komplex ďalších agrárno-politických opatrení KSČ v tomto období prispeli významnou mierou k upevneniu spojenectva robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva. Stratégia prerastania národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej, upevnenie zväzku robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva v období diktatúry proletariátu a perspektíva revolučnej prestavby spoločnosti s novým triednym a sociálnym rozvinutím vyžadovali však ešte ďalšiu, kvalitatívne novú etapu — socialistickú industrializáciu a kolektivizáciu poľnohospodárstva.

„Odstrániť triedy znamená nielen vyhnať statkárov a kapitalistov — to sme urobili pomerne ľahko — znamená to však tiež *odstrániť tovarových malovýrobcov*, tých však nie je možné vyhnať, nie je možné ich potlačiť, k nim treba nájsť správny vzťah, možno ich (a nevyhnutne) pretvoriť, prevychovať len veľmi dlhou, pomalou, obozretnou organizátorskou prácou."[1]

[1] Lenin, V. I.: Spisy 31, str. 38.

Vychádzajúc z uvedených myšlienok V. I. Lenina a jeho družstevného plánu, ako aj zo skúseností budovania socializmu v ZSSR, začala KSČ po roku 1949 uskutočňovať zásady kolektivizácie poľnohospodárstva v Československu.

Objektívnu nevyhnutnosť realizácie tohto procesu určovali ekonomické, ako aj politické faktory.

Rozdrobená poľnohospodárska malovýroba nebola schopná plniť požiadavky vzmáhajúceho sa priemyslu na suroviny, nebolo možné ju v dostatočnej miere vybavovať technickým zariadením nevyhnutným na zvýšenie produkcie a produktivity práce a nemohla ani kryť rastúcu potrebu potravín mestského obyvateľstva. S ekonomickým rozvojom priemyselnej veľkovýroby sa v jednotnej socialistickej ekonomike musela prechodom na veľkovýrobu vyrovnať i sféra poľnohospodárstva. No nešlo len o ekonomickú rovnováhu priemyslu s dominantou veľkovýroby a poľnohospodárstva s vtedajšou prevahou malovýroby. Jednotná socialistická ekonomika vyžadovala rovnako naliehavo i zmenu výrobných, vlastníckych vzťahov v tejto sfére. Rozvoj poľnohospodárstva založeného na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov by v ďalšom vývoji zákonite viedol k novému narastaniu triednych rozporov ohrozujúcich stabilitu nového režimu, k triednej diferenciácii roľníctva a rozporom v politickom a ekonomickom zväzku robotníckej triedy a roľníctva. Robotnícka trieda a KSČ nemohli dopustiť, aby do tohto zväzku, rozhodujúceho pre víťazstvo socializmu v krajine, zasahovali rozpory, ktoré by toto spojenectvo a na ňom založenú diktatúru proletariátu oslabovali.

Predsedníctvo ÚV KSČ a Národné zhromaždenie prijali po víťazstve nad buržoáziou r. 1948 opatrenia na postupné riešenie týchto problémov a odstránenie roztrieštenosti poľnohospodárskej malovýroby — cestou rozvoja socialistického družstevného hnutia.

Začal sa nesmierne zložitý, politicky náročný a citlivý proces triednej, ekonomickej a sociálno-politickej prestavby poľnohospodárstva. Počiatočná neochota roľníctva, niektoré chyby zo strany štátnych a politických orgánov i vyslovene nepriateľské akcie politicky porazených tried a skupín proti tomuto procesu jeho zložitosť a obťažnosť znásobovali.

V rokoch 1949—1950 začala KSČ rozsiahlu politickú kampaň za prechod individuálne hospodáriacich roľníkov do spoločného, kolektívneho hospodárenia v jednotlivých typoch jednotných roľníckych družstiev. Politické opatrenia, ako aj rad ekonomických zásahov, zvýhodňujúcich družstevné hospodárenie pred súkromným podnikaním v poľnohospodárstve, znamenali, že už koncom r. 1950 vzniklo na Slovensku 484 JRD so spoločným obrábaním pôdy, ktoré hospodárili na 9,3 % celkovej ornej

pôdy Slovenska.[2] Rast členskej základne i pôdneho fondu v JRD v nasledujúcich rokoch na Slovensku pokračoval.

Tabuľka 1[3]

Rok	Členovia JRD	Výmera poľnohospodárskej pôdy JRD (vrátane záhumienok) v tis. ha
1951	67 470	385,2
1953	140 070	811,0
1956	122 553	784,8
1959	324 441	1732,4
1962	312 970	1719,0
1965	283 651	1584,0
1968	281 948	1585,5
1969	288 238	1585,0

Napriek úspechom v kolektivizácii poľnohospodárska výroba však zaostávala nielen za objektívnymi potrebami národného hospodárstva, ale i za vlastnými možnosťami. Pomalý bol najmä rast hrubej poľnohospodárskej produkcie v oboch hlavných odvetviach poľnohospodárstva, aj keď ukazovatele intenzity výroby na jeden hektár a jedného pracovníka rástli v dôsledku technicko-ekonomickej racionalizácie a zvyšovania produktivity práce oveľa rýchlejšie a očividne demonštrovali prednosti socialistickej veľkovýroby.

Tabuľka 2

Rast hrubej poľnohospodárskej produkcie na Slovensku (Rok 1936 = 100)

Rok	Hrubá poľnohosp. produkcia	Rastlinná výroba	Živočíšna výroba
1948	92,3	97,4	85,4
1951	110,6	107,6	115,2
1953	111,5	113,6	108,4
1956	120,5	103,9	146,3
1959	133,1	113,1	164,1
1962	123,6	100,5	159,6
1965	126,5	93,9	177,1
1968	160,1	130,6	206,0
1969	170,3	139,5	218,2

[2] Napríklad F. Tašký: Sociológia 4/1970 — Sociálne premeny roľníctva na Slovensku, str. 427.

[3] Čísla pro každého 1970/1971 SNTL, str. 109.

Tabuľka 3[4]

Ukazovatele intenzity poľnohospodárskej výroby a trhovej produkcie na Slovensku (Rok 1936 = 100)

Rok	Hrubá poľnohosp. produkcia na 1 ha poľnohosp. pôdy	Hrubá poľnohosp. produkcia na jedného stáleho pracovníka	Rast trhovej poľnohosp. produkcie
1948	92,5	107,1	77,5
1951	110,1	152,2	133,2
1953	115,7	157,3	150,5
1956	122,2	161,6	164,2
1959	133,2	218,4	185,5
1962	126,6	270,9	187,8
1965	132,3	291,5	200,0
1968	168,6	377,6	281,8
1969	179,6	394,1	300,9

Priebeh procesu kolektivizácie, najmä v prvých rokoch po víťazstve socialistickej revolúcie, ktorý veľmi vplýval na celkové výsledky poľnohospodárskej výroby, bol poznačený realitou triednych a politických zápasov, za ktorých prebiehal. Po februári 1948 začala zvrhnutá buržoázia koncentrovať svoju aktivitu práve na vidieku, kde zostal posledný, najväčší triedny nepriateľ robotníckej triedy po nastolení diktatúry proletariátu — zostatky dedinskej buržoázie a kulactva. Tieto skupiny svojím vplyvom i rezíduami ekonomických a sociálno-politických pozícií mali na vidieku ešte významné miesto. Odpor týchto skupín spolu s niektorými chybami a deformáciami politiky KSČ, ku ktorým došlo v prvých rokoch kolektivizácie, znamenal najmä vo východnej časti Slovenska r. 1953 určitú stagnáciu i čiastočný rozpad už existujúcich JRD. Po prekonaní tohto obdobia v rokoch 1955—1956 sa znovu rozvinula aktivizácia a upevňovanie JRD, kde sa politická práca KSČ zameriavala hlavne na získanie dovtedy pasívneho stredného roľníctva.

Rad politicko-ekonomických opatrení, cieľavedomá získavacia práca strany i objektívne ekonomické úspechy družstiev upevňovali a stabilizovali po tomto období JRD natoľko, že XI. zjazd KSČ r. 1958 vytýčil cieľ, ktorý bol v rokoch 1959—1960 i splnený — dovŕšiť kolektivizáciu nášho poľnohospodárstva.

Vychádzajúc z myšlienok Leninovho družstevného plánu, z jeho charakteristiky roľníka — vlastníka a roľníka — pracujúceho človeka dokázala KSČ svojou cieľavedomou prácou a zásadnými politickými opatreniami získať rozhodujúcu časť pracujúceho roľníctva na svoju stranu,

[4] Tamže.

obmedziť negatívne a využiť pozitívne stránky jeho ekonomického postavenia i sociálnej psychiky, vedomia a mentality a položiť základy formovania novej triedy v socialistickom Československu — triedy socialistického družstevného roľníctva.[5]

II. Trieda socialistického družstevného roľníctva a súčasné premeny sociálnej štruktúry vidieka

Z vlastnícky, triedne, politicky i sociálne diferencovanej skupiny roľníctva pred socialistickou revolúciou vzniká za socializmu v procese kolektivizácie a socialistickej industrializácie poľnohospodárstva ekonomicky a politicky kompaktná trieda socialistických družstevných roľníkov. Socialistické družstevné roľníctvo je triedou nového neklasického typu. Netvorí antagonistický protipól robotníckej triede ani v jednom zo svojich triedných znakov. Socialistické družstevné roľníctvo má s robotníckou triedou popri parciálnych odlišnostiach a špecifiku kolektívneho vlastníctva výrobných prostriedkov z á s a d n ú a p r i n c i p i á l n u j e d n o t u záujmov, spoločenského postavenia i sociálnych a politických cieľov. Dialektika jednoty a protikladnosti robotníckej triedy a družstevného roľníctva za socializmu podčiarkuje nevyhnutnosť komplexného, mnohodimenzionálneho, *sociologického* chápania kategórie tejto triedy v socialistickej spoločnosti a nemožnosť jej redukcie na sám ekonomický, politicko-mocenský alebo ideologický model a aspekt.[6]

Družstevné roľníctvo za socializmu je triedou, ktorá v procese ekonomických, politických a ideologických premien triedne a sociálne heterogénneho roľníctva za kapitalizmu a v prechodnom období nadobudla:

osobité *ekonomické postavenie* — ako kolektívni vlastníci výrobných prostriedkov a kolektívni výrobcovia, realizátori svojej pracovnej sily,

osobitú *politickú základňu* — stáva sa vo zväzku s vládnúcou robotníckou triedou hlavnou triedou v štáte, z ktorej sa grupuje politický predvoj — hlavná vedúca politická sila spoločnosti — komunistická strana,

osobitú *ideologickú orientáciu* — prejíma postupne vo svojej väčšine vládnúcu marxistickú ideológiu a svetonázor.

---

[5] Pozri o tom napr. state a články: H r a b i n a J. — KSČ a jej vplyv v počiatkoch triedných premien na slovenskej dedine. Sociológia 1/1971. Bratislava. H r a b i n a J.: Vytváranie predpokladov pre prechod našej dediny k socializmu, Sociológia 2 1971. C a m b e l S.: KSČ a roľnícka otázka. Roľnícka otázka v období boja za nastolenie diktatúry proletariátu. Vedecký komunizmus I. UK Bratislava 1960 a iné.

[6] Napríklad H i r s z o w i c z o v á M.: Sociologické konfrontácie, Bratislava 1966, str. 193—195.

Formovanie novej triedy socialistického družstevného roľníctva ako základný reštrukturalizačný proces v spoločnosti za socializmu bol nesmierne zložitý a plný rozporu, ovplyvňovaný a podmieňovaný zmenami tak v oblasti výrobných síl, ako aj v ekonomickej základni a spoločenskej nadstavbe. Materiálnou základňou tohto procesu sa stal vznik a ekonomické fungovanie JRD v systéme socialistického národného hospodárstva.

Nová trieda socialistického družstevného roľníctva sa, pravda, vo všetkých svojich črtách nezbavila naraz a úplne pôvodných sociálno-ekonomických i politických symptómov svojho pôvodu, ktoré v niektorých oblastiach doznievajú a vtláčajú jej osobitné reziduálne znaky. Rovnako nenadobúda trieda socialistického družstevného roľníctva všetky vlastné, typické triedne znaky jednorazovo a súčasne. Je zrejmé, že takýto principiálny spoločenský proces, akým je vznik novej triedy, nie je jednorazový akt a už vonkoncom nie akt administratívno-politický, ale dlhodobý a postupný p r o c e s vzájomného spoločenského pôsobenia ekonomiky, politiky a ideológie, robotníckej triedy a roľníctva, strany, štátu a inštitúcií. Proces vonkoncom nie samovoľný a automatický, ale cieľovo orientovaný, vedený orgánmi a politikou socialistického štátu.

Proces vzniku a formovania triedy socialistického družstevného roľníctva prebiehal súbežne s prílevom technickej a ekonomickej modernizácie do poľnohospodárstva, jeho spriemyselňovaním, industrializáciou. I poľnohospodárstvo ako celá naša spoločnosť prekonávalo v tomto období jeden z najvýznamnejších procesov vo svojom vývoji, a to proces prechodu od predindustriálnej kapitalistickej fázy vývoja k obdobiu vyspelej priemyselnej industriálnej spoločnosti socialistického typu. Socialistické spriemyselňovanie poľnohospodárstva a súčasný proces združstevňovania spájali a miešali technické, ako aj triedne a sociálne premeny. Poľnohospodárstvo nebolo izolované od celospoločenského procesu industrializačných a sociálnych zmien a navyše ich intenzita a spoločenské dôsledky v tejto sfére boli prevratné. Súčasné prenikanie technicko-ekonomických a spoločenských prvkov socialistickej industrializácie do poľnohospodárstva, koncentrácia kolektivizovanej pôdy a iných výrobných prostriedkov, vytváranie veľkovýroby, kooperácia, nadviazanie na celospoločenskú deľbu práce, plánovanie, technické, technologické a organizačné inovácie, ktoré do poľnohospodárstva súbežne so vznikom JRD prenikali, pretvárali technicko-ekonomickú, ako aj triednu, sociálnu, politickú a ideovú štruktúru tejto sféry spoločensko-ekonomického systému našej spoločnosti.

Zmeny vlastníckych vzťahov ako ekonomický základ vzniku novej triedy socialistického družstevného roľníctva na vidieku a vznik poľno-

hospodárskych podnikov nového typu, jednotných roľníckych družstiev, rozložil pôvodnú ekonomickú a sociálnu štruktúru vidieka. Trieda socialistického družstevného roľníctva získala vlastnú ekonomicky homogénnu základňu svojej triednej príslušnosti. Dialektika triednej rovnosti a sociálnej diferenciácie v rámci družstevného roľníctva ako novej triedy v socialistickej spoločnosti znamenala významnú reštrukturáciu sociálneho postavenia a prestíže roľníka, ktoré boli pôvodne úzko späté s vlastníckymi, majetkovými vzťahmi na vidieku. Tieto, prevažne vlastnícky a majetkovo determinované faktory prestíže, moci a postavenia sú v súčasnosti u družstevných roľníkov stále zreimejšie nahrádzané faktormi postavenia a úlohy v povolaní, profesionálnou pozíciou v spojení s aspektami výkonu a pracovného príjmu, ako aj politickej angažovanosti, spoločenskej aktivity a ideovej úrovne.[7]

Do súčasného sociálneho postavenia družstevných roľníkov, ich politickej angažovanosti i ideového a svetonázorového zázemia však do určitej miery zasahujú i prvky reziduí ich bývalej majetkovej a triednej diferenciácie. I keď dominantný vplyv ich vzájomnej triednej rovnosti a závislosti od profesie a pracovného príjmu zotrel bývalé majetkové antagonizmy, vykazuje súčasná socioprofesionálna príslušnosť, pracovné zaradenie, politická aktivita, religiozita a iné faktory ešte stále určité pozostatky a zväzky s bývalým triednym postavením ich terajších nositeľov.[8] Tieto sociálne a politicky regresívne pôsobiace diferenciačné činitele nemajú však významnejší vplyv z dlhodobého hľadiska okrem iného aj preto, lebo sú späté najmä so staršími vekovými skupinami družstevníkov. Súčasná fáza intenzívnej industrializácie a konsolidácie JRD tenduje k postupnému nahrádzaniu starších vekových skupín družstevníkov (popri absolútnom úbytku pracovných síl v poľnohospodárstve, v dôsledku ich nahrádzania mechanizáciou) postupným prílevom najmä kvalifikovanej a mladšej pracovnej sily. Ide síce o pomalý a obťažný profesionálno-migračný pohyb prírastku špecializovanej, technicky alebo ekonomicko-organizačne zameranej a kvalifikovanej pracovnej sily a súčasný relatívny, ale niekde i manifestný nadbytok a vytláčanie nekvalifikovanej a starej pracovnej sily. V tejto súvislosti však vzniká množstvo vážnych problémov (obťažnosť získania mladej, kvalifikovanej pracovnej sily a

[7] Kravčenko I. I. — Faddejev E. T.: O socialnoj strukture sovetskogo obščestva. Voprosy filosofii 1966, č. 5.
Šťastný, Z.: Profesionálna stabilizácia a integrácia v poľnohospodárskom podniku. Zborník Sociologické aspekty riadenia poľnohospodárskeho podniku. SAKS Bratislava 1970, s. 94 n.

[8] Napríklad Šťastný, Z.: Niektoré prejavy bývalej sociálnej diferenciácie roľníctva u dnešných členov JRD, Poľnohospodárstvo, č. 10, Bratislava 1967, str. 779.

rovnako problémy s „nadzamestnanosťou" nekvalifikovaných, prevažne starých vekových skupín a nemožnosť ich uvoľnenia, resp. rekvalifikácie), ktoré vyžadujú ekonomicky i sociálne účinné a politicky citlivé riešenie.

Vzrast mechanizácie, špecializácie a pokročilá deľba práce sú v súčasnom poľnohospodárstve zrejmé nielen z objektívnych údajov, ale i zo zmien, ktoré vyvolali v postavení, charaktere práce, vedomí a postojoch družstevných roľníkov. Došlo k nebývalej koncentrácii práce i výrobných prostriedkov, vzrástol objem produkcie i produktivita práce. Od roku 1948 do roku 1968 vzrástol podiel poľnohospodárskej pôdy na jedného stáleho pracovníka z 3,1 ha na 6 ha. Objem investícií do JRD vzrástol len v prvom desaťročí ich existencie (1950—1961) z 214 mil. korún na 5334 mil. korún, t. j. takmer 25-násobne.[9] Pri znížení pracovných síl v poľnohospodárstve o 51,9 % v rokoch 1948—1968 vzrástla produktivita práce o 252,6 %. Na jednu traktorovú jednotku pripadá na Slovensku r. 1968 oproti r. 1960 menej ako polovica poľnohospodárskej pôdy (z 93 ha poľnohospodárskej pôdy na 44 ha na jednu traktorovú jednotku r. 1968).[10]

Je zrejmé, že tieto premeny vyvolali reťazovú reakciu prakticky vo všetkých stránkach sociálneho a ekonomického života triedy družstevných roľníkov, najmä zmeny profesionálneho charakteru, rozvoj a prehĺbenie špecializácie práce roľníkov, vyššiu funkčnú kvalifikáciu a pod. I keď manuálna nekvalifikovaná práca nebola a doteraz nie je v poľnohospodárstve dôsledne nahradená mechanizmami, hoci ich počet, výkonnosť i relatívna hustota na 1 ha je značná (na 1 kombajn pripadá r. 1969 na Slovensku 202 ha obilnín, na kukuričný kombajn 135 ha kukurice na zrno, na zemiakový zberač 1145 ha zemiakov, na repný zberač 81 ha cukrovky),[11] špecializácia a kvalifikácia práce spolu s profesionálnou prípravou sa stáva príznačnou črtou práce družstevných roľníkov. Už r. 1966 pripadalo v celoštátnom priemere na 1000 stálych pracovníkov JRD 3,8 vysokoškolsky kvalifikovaných odborníkov, 23,3 pracovníkov s úplnou odbornou strednou školou a 20,1 pracovníkov s odbornou školou.[12] Reprezentatívny výskum družstevných roľníkov na Slovensku r. 1966 však napriek tomu ukazuje, že 61,8 % pracovníkov skúmaných JRD pracujú výlučne manuálne, 14,9 % so strojmi a 19 % oboma spôsobmi. Tieto údaje možno vzhľadom na reprezentatívny charakter a rozsah vý-

[9] Čísla pro každého 1962, s. 110, SNTL.
[10] Čísla pro každého 1970/1971, s. 258, SNTL.
[11] Čísla pro každého 1970/1971, s. 258, SNTL.
[12] Štatistická ročenka 1966 SVPL.

[illegible] charakteristické pre všetkých družstevníkov - roľníkov na Slovensku.[13]

Ak keď industrializácia a jej sociálne dôsledky v poľnohospodárstve ešte nedosiahli úroveň priemeru priemyselnej mechanizácie a príčiny tohto stavu sú iste mnohostranné a zložité, má táto skutočnosť nesporne okrem technicko-ekonomických príčin i výrazné sociálne zázemie. Významná je tu iste okrem technických a ekonomických možností priemyslu a investičných zdrojov a rentability v JRD i otázka vzťahu družstevníkov k technike, akceptácia technických inovácií roľníkmi a za nimi v pozadí i otázka zamestnanosti a príjmu, predovšetkým u starých vekových skupín, rekvalifikácia a pod. Niektoré údaje reprezentatívnych výskumov o akceptácii technických inovácií roľníkmi r. 1966 ukazujú, že len 39 % skúmaných družstevných roľníkov možno považovať za vyhranených stúpencov technických inovácií (radšej by vykonávali, ak by mohli sami rozhodovať, výlučne strojovú prácu), kým 29,4 % vyjadruje mierne konzervatívny a rezervovaný postoj (je im to jedno, pracovali by ručne i strojmi) a významná časť 30,5 % je vo vzťahu k technickým industriálnym inováciám vyhranene konzervatívna a odmietavá (pracovali by radšej ručne, ak by mohli sami rozhodnúť).[14]

Sociálne problémy ďalšieho vývoja a vnútornej diferenciácie triedy socialistického družstevného roľníctva sú očividne významnou časťou komplexného sociologického skúmania tejto triedy. Proces socialistickej industrializácie slovenského poľnohospodárstva sa nekončí vo svojej technickej a ekonomickej oblasti, tým skôr sa nekončí v sociálnej sfére.

Dvadsať rokov vývoja triedy družstevného socialistického roľníctva na Slovensku, dvadsať rokov triednych, ekonomických, sociálnych a politických premien poľnohospodárstva, zásadne menilo obraz sociálnej štruktúry Slovenska. Vznik a existencia triedy družstevného roľníctva je výsledkom tohto procesu. Dynamika ďalšieho sociálneho vývoja našej spoločnosti, industrializácia poľnohospodárstva a súčasné sociálne zmeny však pokračujú vzhľadom na perspektívy vedy, techniky a spoločenského pokroku ďalej. Veda a výskum, najmä však angažovaná sociologická veda, preto nemôže túto sociálnu realitu vypustiť zo zorného poľa svojho záujmu.

[13] Napríklad Reprezentačný výskum: Družstevníci o sebe a svojom JRD. SÚ SAV Bratislava 1966.
[14] Tamže.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 118. - 126.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 162. - 170. 14(75)XV

Komplexný výskum práce v Československom výskumnom ústave práce

Doterajší výskum (Výňatok)

Československý výskumný ústav práce vypracoval svoj prvý dlhodobejší výskumný plán na obdobie rokov 1966—1970. Výskum prebiehal paralelne s personálnym, organizačným, materiálnym a aj koncepčným konštituovaním sa ústavu a za situácie, keď sa otázky práce prvý raz v ucelenejšej forme zaradili do štátneho plánu. V samom ústave prebiehal súčasne proces zvládnutia teoretických otázok vied o práci a preverovania ich metód s riešením prác na základe spoločenskej objednávky riadiacich stranických a štátnych orgánov.

Aj za týchto veľmi náročných požiadaviek a za málo priaznivých materiálnych a spoločenských podmienok vznikli niektoré práce, ktoré poslúžili spoločenskej praxi, najmä vo výrobnej oblasti, alebo plnia funkciu východiskových analýz pre nadväzujúce výskumy v partnerských pracoviskách a vo vlastnom ústave.

V oblasti výskumov so širším národohospodárskym a spoločenským dosahom ide predovšetkým o problematiku medzioblastného a medziodvetvového pohybu pracovnej sily a otázky optimálnej miery zamestnanosti. Prostriedkami teoretickej ekonomickej a ekonometrickej analýzy sa vyhodnotili domáce i zahraničné skúsenosti, štatistické a literárne poznatky s cieľom vyjasnenia teoretických aspektov pohybu pracovnej sily v podmienkach rozvoja socialistickej ekonomiky, pri plnej a produktívnej zamestnanosti, pri vedeckotechnickom pokroku a pri raste populácie. Závažným príspevkom v tejto oblasti bola aplikácia simulačných metód, na základe ktorej boli posúdené možnosti ekonomického vyjadrenia takých faktorov, pôsobiacich na pohyb pracovných síl, ako je problematika substitúcie pracovných síl a ich viazanosť na určitý priestor, využitie štrukturálnych a distribučných modelov, makroekonomických priraďovacích modelov a modelov medziodvetvových vzťahov.

Výskum optimálnej miery zamestnanosti sa orientoval na teoretickú a metodologickú problematiku ekonomicko-demografickej rovnováhy, ekonomické a spoločenské otázky zamestnanosti žien a analýzu príslušných právnych inštitútov.

V nadväznosti na výskumy s prevažne ekonomickým zameraním sa koncipoval sociologický výskum migrácie a fluktuácie pracovníkov. V jeho rámci sa parciálnym spôsobom preskúmali ekonomické, zdravotné a sociálne stránky príčin a dôsledkov fluktuácie z hľadiska priemyselného podniku. Výskum migrácie sa v tejto etape obmedzil na spoločenské otázky odchádzania za prácou z menej rozvinutej zdrojovej oblasti do priemyselnej aglomerácie so zameraním na determinanty spokojnosti a nespokojnosti v súvislosti s adaptáciou na pracovné prostredie a na životné podmienky v mieste bydliska.

Výskum sociálno-ekonomických procesov na makroúrovni, ktoré sú výslednicou pôsobenia komplikovanej sústavy premenných, pokračuje plynule i v súčasnosti, v takých úlohách nového plánu, ako je výskum plnej a efektívnej zamestnanosti, problémov kvalifikácie a štruktúry pracovných síl, v dopracovaní sociologických úloh a v úlohách s prognostickým zameraním. O tých úlohách bude reč v ďalšej časti.

V tomto období sa pristúpilo tiež k riešeniu problematiky, ktorá je pre sociologický výskum práce centrálnou — k prieskumu povolania; pravda, zatiaľ len parciálnym spôsobom v úlohe „Vzťah mládeže k povolaniu". Súhrnne sa spracúvali otázky metodológie a aplikácie štatistických metód v sociologickom výskume.

Štúdie k otázkam postavenia človeka v podniku, jeho pracovných podmienok a účasti na riadení, spracované na podnet riadiacich stranických orgánov a pre potreby medzinárodne organizovaného výskumu, zhrnuli a ohraničili problematiku, na výskume ktorej sa pokračuje v úlohách „Pracovné podmienky nehmotnej povahy" a „Systém práce s ľuďmi".

K oblasti sociálno-ekonomických a sociálno-psychologických výskumov sa úzko primkýnajú výskumy mzdovej diferenciácie. V rámci nich sa výskum ČSVÚP orientoval v prvej etape na metódy štatistickej analýzy (regresné modely, stochastické modely, pravdepodobnostné distribučné modely). Z vecných treba uviesť najmä rozsiahlu prácu týkajúcu sa minimálnych miezd, ich národohospodárskych, podnikových a právnych aspektov a štúdiu o sociálno-ekonomických aspektoch vývoja a diferenciácie miezd. Významná a podnetná pre ďalšie komplexné výskumné spracovanie je analýza psychologických aspektov motivácie a stimulácie pri práci a výskum spokojnosti v práci.

V psychologickom výskume sa ústav orientoval a orientuje naďalej — ako ostatne vyplýva aj z koncipovania úloh v oblasti motivácie — na problematiku úzko súvisiacu s ekonomicko-organizačnými otázkami, ako je analýza pracovného miesta a psychologická profesiografia, otázky psychologického výberu.

Najrozsiahlejšou a doteraz najprepracovanejšou oblasťou výskumu ČSVÚP je výskum organizácie a riadenia na mikroúrovni, na ktorý nadväzuje intenzívna expertízna a poradenská činnosť pre podniky, nadpodnikové integrácie a hospodárske orgány. Výskum sa po vecnej stránke zameral na oblasť zabezpečujúcich procesov spoločných viacerým výrobným aj nevýrobným odvetviam (manipulácia s materiálom, vnútrozávodná doprava, údržba). Po stránke metodologickej na experimentálne overovanie aplikácie systémovej metodológie vo vedeckej organizácii práce, uplatnenia matematických metód a matematicko-logického modelovania, uplatnenie poznatkov vied o človeku v organizácii a racionalizácii práce. K tomuto poslednému treba zdôrazniť aj dobré skúsenosti, získané zo spolupráce ekonomicko-organizačných a humanitných disciplín pri navrhovaní a realizácii racionalizačných projektov.[3]

[3]. Podrobnejšie informácie o zakonče-

Výskumné zámery pre nadchádzajúce roky

Výskumné práce ČSVÚP v rokoch piatej päťročnice pokračujú v hlavných črtách v už začatých smeroch. V novom pláne je však ešte výraznejšie ako doteraz uplatnená spoločensky chápaná ekonomická efektívnosť ako základné kritérium posudzovania cieľov výskumných úloh, plán sa dôslednejšie približil k riešeniu úloh s bezprostredným spoločenským úžitkom, do plánu boli zaradené niektoré nové témy (produktivita, kvalifikácia), posilnili sa úlohy so sociálno-ekonomickým a prognostickým zameraním a rozšíril okruh úloh medzinárodne koordinovaných v rámci RVHP.

Organizačne sú výskumné úlohy ČSVÚP zatriedené do niekoľkých skupín. Gros úloh je súčasťou štátnych programov výskumu — z výskumu základného a aplikovaného ekonomického. Ústav prevzal ďalej riešenie komplexnej úlohy „Pracovné podmienky nehmotnej povahy", ktorá je súčasťou široko koncipovaného programu výskumu životného a pracovného prostredia. Pokračuje ďalej v spolupráci na úlohách spoločne riešených v RVHP; naďalej trvá tiež spolupráca na medzinárodne koordinovanej úlohe „Riadenie s účasťou pracujúcich". Rad úloh s kratším časovým dosahom alebo s užším zameraním sa koncipuje ako rezortné a ústavné úlohy.

V štátnych programoch základného výskumu sú zaradené dve hlavné úlohy, koordinované ústavom. Úlohy prognostického rázu a s výrazným sociálno-ekonomickým zameraním sa riešia v úlohe VIII-1-5 „Zmeny v povahe a deľbe práce a kvalifikácii za socializmu v období vedeckotechnickej revolúcie". V rámci základného ekonomického výskumu je to úloha VIII-2-8 „Zákonitosti efektívneho využívania pracovných zdrojov v podmienkach rozvoja socialistickej ekonomiky ČSSR", zahrnujúca úlohy teoretického rázu, riešenie ktorých nadväzuje na konkrétne výskumy analogickej problematiky v programoch ekonomického výskumu.

Výskum otázok práce vo vedeckotechnickej revolúcii má zaplniť citeľnú medzeru v doterajších hypotézach rozvoja socialistickej spoločnosti a jej ekonomiky. Metódami konkrétnej analýzy a na základe empirických výskumov sa postihuje oblasť zmien v povahe a deľbe práce, v obsahu odbornej kvalifikácie a v kvalifikačnej štruktúre, v sociálnej a profesnej mobilite pracujúceho obyvateľstva, v mzdovej a príjmovej diferenciácii. Paralelne s týmito profilujúcimi výskumami sa v rámci tejto úlohy bude v ČSVÚP riešiť aj problematika sociálnej kontroly a sociálnej a právnej ochrany pracovníkov vo vzťahu k vedeckotechnickej revolúcii. Spolupracujúce inštitúcie sa zameriavajú na otázky spoločenských problémov inovácií v priemyselnom podniku, na dynamiku postojov obyvateľstva k práci a k povolaniu a na odvetvové problémy najmä v chemickom a spotrebnom priemysle.

Ústredným cieľom hlavnej úlohy zameranej na efektívne využitie pracovných zdrojov je urobiť analýzu faktorov a podmienok pre efektívne využitie disponibilných pracovných zdrojov z hľadiska rozšírenej reprodukcie a rastu spoločenskej produktivity práce. Daný cieľ vyžaduje spracovať problematiku na dvoch vzájomne spojených úrovniach: na úrovni národného hospodárstva a na úrovni podnikovej s dôrazom na intenzifikáciu využitia ľudskej práce, zlepšením organizácie a riadenia práce v úzkej spojitosti s podmienkami vedeckotechnickej revolúcie.

Vo výskume problematiky na národohospodárskej úrovni sa úlohy rozčleňujú komplementárnym spôsobom do troch problémových skupín úloh.

Prvá skupina úloh je zahrnutá do problematiky plnej a produktívnej zamestnanosti. Úlohy sú zamerané na systematické spracovanie ekonomických, právnych a v nevyhnutnej miere aj sociologických a psychologických problémov plnej a efektívnej zamestnanosti.

Preskúmajú sa podrobnejšie vzájomné väzby medzi štruktúrou zamestnanosti a typom ekonomického rastu s cieľom analyzovať faktory pôsobiace na úroveň využitia pracovných síl, objasniť vplyv technologických zmien na zamestnanosť

---

ných výskumných prácach ŠSVÚP obsahuje Bulletin ČSVÚP, č. 6, vydaný r. 1971. Výsledky výskumnej práce sú pravidelne zverejňované v odbornom časopise pre teóriu a metódy vied o práci Syntéza, v edícii Štúdie a materiály, a pokiaľ ide o otázky organizácie, riadenia a racionalizácie aj v spoločnej neperiodickej edícii ČSVÚP a Slovenského komitétu pre vedecké riadenie Racionalizácia a riadenie, vydávanej vo vydavateľstve Práca.

a vplyv zmeny kvalifikačnej štruktúry zamestnanosti na hospodársku štruktúru. Osobitná pozornosť sa venuje mobilite pracovnej sily ako hlavnej ceste prispôsobovania štruktúry zamestnanosti očakávanej štruktúre hospodárskej. Úloha vyústi do zhodnotenia efektu mobility. Zo širších ekonomických, sociálnych a právnych aspektov sa bude skúmať aj medzinárodná mobilita.

V relatívne samostatnej časti úlohy sa budú skúmať problémy plnej a efektívnej zamestnanosti vzhľadom na ženské pracovné sily a na mládež.

V druhej skupine problémov sa skúma kvalitatívna stránka efektívneho využívania pracovných zdrojov a s tým súvisiace problémy kvalifikácie. Riešenie by malo zahrnovať tieto problémy:

a) ekonomické aspekty kvalifikácie pracovných síl. Otázky kvalifikácie, kvalifikačnej štruktúry a úrovne pracovných síl ako odraz spoločenskej deľby práce a organizácie práce;

b) právne aspekty kvalifikácie pracovných síl;

c) kvalifikácia ako odraz vplyvu modelujúcich faktorov úrovne a štruktúry pracovných síl, vyčíslenie účinku týchto faktorov;

d) možnosť aplikácie uvedených kritérií kvalifikačnej úrovne a štruktúry v makrooblasti.

V tretej skupine problémov sa riešia otázky motivačných procesov, odmeňovania, spoločenskej regulácie a diferenciácie miezd a vývoja mzdových sústav ako faktora efektívneho využitia pracovných síl, teda najmä z hľadiska rastu produktivity živej práce a hospodárskeho rastu.

Výskum problematiky efektívneho využitia pracovných zdrojov na úrovni podnikového riadenia a podnikových integrácií sa orientuje na otázky vedeckej organizácie, riadenia a racionalizácie práce.

V rámci tohto okruhu problémov sa zameria výskum na rozpracovanie systémovej koncepcie organizácie práce s prednostným zreteľom na hľadiská metodológie skúmania pracovného procesu, jeho zmien a výhľadových tendencií v dôsledku vedeckotechnickej revolúcie pri súčasnom zvýraznení významu ľudského činiteľa a elementov tvorivej činnosti. Súčasne sa rozpracuje problematika štruktúry systémov, väzieb a vzťahov s okolím pre vybrané vnútropodnikové riadiace sústavy, ako aj metodický postup a techniky ich modelovania.

V úzkej nadväznosti na problematiku efektívneho využitia pracovných zdrojov sa v ústave pristupuje k výskumu produktivity práce, a to najmä jej ľudských a organizačnotechnických faktorov.

Značný objem výskumných prác aj naďalej zaberajú výskumy a účelové práce pre bezprostredné potreby ministerstiev práce a sociálnych vecí, zamerané na konkrétne problémy organizácie a riadenia, na metodologické otázky racionalizácie práce a na problematiku systému práce s ľuďmi.

Komplexné výskumné zameranie ústavu, jeho úloha vo vnútroštátnej koordinácii a participácia na medzinárodnom výskume vytvára dobré podmienky pre úspešné riešenie dvojjedinej úlohy: systematicky rozvíjať okruh vied o práci a prinášať bezprostredný spoločenský efekt. Tu ide potom najmä o adekvátne uplatnenie duševného potenciálu pracovníkov ústavu na programe rozpracovania sústavy plánovitého riadenia hospodárstva, na rozvoji sociálneho plánovania, na úlohách komplexnej socialistickej racionalizácie, prípravy 6. päťročnice a dlhodobejších výhľadoch rozvoja rozvinutej socialistickej spoločnosti.

M. Hronský

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 162. - 166.

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 166. – 170. 17(75)XV

Podnetne o výskume sociálnej štruktúry

V dňoch 3.—10. novembra 1971 prebiehalo v Smoleniciach kolokvium o teoretických a metodologických problémoch skúmania socialistickej sociálnej štruktúry, ktoré zorganizoval SÚ SAV v spolupráci s ÚFS ČSAV. Účastníci kolokvia sa zaoberali teoretickými a metodologickými otázkami, ktoré súvisia s prípravou riešenia štátnych výskumných úloh zameraných na problematiku sociálnej štruktúry v socialistickej spoločnosti.

Kolokvium sa konalo vo významnom období 50. výročia založenia KSČ, keď postupne uvádzame do života uznesenia XIV. zjazdu KSČ, ako aj v období príprav volieb do všetkých stupňov zastupiteľských zborov. Predvolebné obdobie bolo zároveň najvhodnejším okamihom na bilancovanie úspechov a neúspechov v budovaní socialistickej spoločnosti, obdobím vytyčovania nových cieľov, metód a spôsobov, ktoré majú urýchliť rozvoj našej socialistickej spoločnosti.

V uzneseniach XIV. zjazdu KSČ, pokiaľ ide o spoločenské vedy, sa zdôrazňuje, že na úseku spoločenskovednom a ideologickom stojí pred nami úloha upevňovania vedúcej úlohy našej strany v spoločnosti, a to tak, že v oblasti teórie, metodológie a ideológie bude sa ďalej pracovať na zovšeobecňovaní skúseností z krízového obdobia v strane a spoločnosti. K takémuto veľkému a významnému stretnutiu vedeckých pracovníkov — sociológov došlo po dlhšom období, v ktorom naša spoločnosť pod vedením KSČ sa postupne vymaňovala z dlhotrvajúceho krízového vývoja, a preto aj rokovanie nevyhnutne prekročilo stanovený rámec a orientovalo pozornosť účastníkov aj na riešenie niektorých základných ideových problémov ďalšieho rozvoja československej sociológie.

Uvedené ideové problémy a princípy zdôrazňoval v úvodnom referáte k problematike sociálnej štruktúry riaditeľ Sociologického ústavu doc. PhDr. Jozef Hrabina, CSc. Charakterizoval v ňom princípy marxistického prístupu k skúmaniu sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti, ktoré má nielen teoreticko-poznávací, ale aj prakticko-politický význam. V minulosti sa týmto otázkam nevenovala patričná pozornosť, a preto sa stali tieto zložité, neobyčajne náročné problémy objektom prenikania cudzích, marxizmu-leninizmu nepriateľských tendencií. Je predovšetkým potrebné chápať sociologický výskum ako súčasť politického boja robotníckej triedy a komunistickej strany pri výstavbe socialistickej spoločnosti. Z každej štúdie o sociálnej štruktúre musí byť zrejmé, že je písaná z pozície robotníckej triedy a jej svetodejinnej úlohy, a nie z pozície pozitivistického pozorovateľa, či „nezaujatého" intelektuála.

Sociálna štruktúra našej spoločnosti sa formovala v procese socialistickej revolúcie, socialistickej [illegible] znárodnením kapitalistických podnikov, vyvlastnením veľkostatkárskej pôdy a združstevnením malovýrobv.

Na báze zospoločenštenia výrobných prostriedkov sa vytvoril kvalitatívne nový typ sociálnej štruktúry, ktorý zodpovedá socializmu ako nižšiemu štádiu komunistickej spoločnosti. Socialistickú triednu štruktúru charakterizuje jednota robotníckej triedy, družstevného roľníctva a inteligencie. Pritom túto jednotu nechápeme ako strnulú metafyzickú kategóriu. Má svoju genézu, svoje reálne predpoklady, rôzne úrovne a etapy vývoja. Predovšetkým nesmieme zanedbať ekonomickú základňu jednoty a jej odraz v spoločenskom vedomí a správaní. Pokiaľ ide o túto druhú stránku jednoty, jej postupné utváranie realizuje sa v politickom a ideologickom boji, ktorý vedie naša strana preto, aby sa odstránil celý komplex retardačných síl a faktorov, ktoré pôsobia negatívne na rozvoj sociálnej štruktúry. Preto rozvoj sociologických výskumov musí vychádzať vždy z potrieb rozvoja našej socialistickej spoločnosti. To znamená nekompromisný triedny a stranícky prístup k riešeniu všetkých spoločenských a ideologických problémov. Angažovanosť marxistickej sociológie má spočívať v tom, že bude úzko spojená s politikou a v rámci sústavy marxizmu-leninizmu aj s ostatnými spoločenskými vedami, predovšetkým s filozofiou (historický materializmus) a teóriou vedeckého komunizmu.

Akademik Andrej Siráčky hovoril vo svojom referáte o ideológii ako odraze objektívnej spoločenskej situácie, v našom prípade objektívnou spoločenskou situáciou je dosiahnutý stupeň rozvoja socializmu, ktorý determinuje postavenie robotníckej triedy v štruktúre spoločnosti.

Ideológiu, ktorá je organickou súčasťou aj marxisticko-leninskej sociológie, môžeme chápať ako postupnú racionalizáciu záujmov robotníckej triedy. Racionalizácia ideológie dosahuje síce rôzne úrovne (stupne), ale jej stálymi prvkami sú také pojmy, ako trieda, triedny záujem, racionalizácia záujmu — ideológia, racionalizácia triednej ideológie ako všeobecnej, vyústenie ideológie do svetonázoru, do mocenského nástroja týchto procesov — do komunistickej strany.

S ideológiou a spoločensko-politickou prácou teda z marxistického hľadiska úzko súvisí aj otázka teórie a metodológie, ktorá sa dostáva do popredia v súvislosti s problematikou skúmania sociálnej štruktúry. Analýza teoretických a metodologických problémov, ako aj rôznych filozofických a sociologických smerov sa musí dostať z roviny ideových vzťahov a súvislostí a prerásť v in-

terpretáciu vzťahov medzi ideami a spoločensko-politickou situáciou (prostredím, rámcom).

Pre poznanie zmien, ktoré prebiehajú v štruktúre našej socialistickej spoločnosti, východiskom má nám byť Marxova a Leninova koncepcia tried a triedneho boja. V našej analýze sociálnej štruktúry trieda má byť základnou sociálnou skupinou, ktorá je charakterizovaná vzťahom k výrobným prostriedkom, miestom v spoločenskej deľbe práce, podielom na distribúcii a politickou váhou. Trieda dosahuje určitý stupeň objektívneho triedneho uvedomenia — má svoje záujmy, ideológiu, postoje a svetonázor. Veľku možno povedať, že dve hlavné triedy ako základné sociálne skupiny (robotníctvo a družstevné roľníctvo) sa v našej spoločnosti vyznačujú týmito podstatnými znakmi; socialistickým vzťahom k výrobným prostriedkom, (forma vlastníctva), miestom v spoločenskej deľbe práce (spoločenské postavenie), politickou mocou, účasťou nielen vo výrobe, ale aj v riadení spoločnosti, životnou a kultúrnou úrovňou, životným štýlom a svetonázorom (v procese formovania).

Marxistická sociológia musí strane pomáhať riešiť problémy socialistickej výstavby a bude to robiť vtedy, keď sa spoločenskovedecký pracovníci povznesú na úroveň pozitívneho uvedomelého postoja k robotníckej triede, ku komunistickej strane, k socializmu.

Veľkú ucelenú skupinu tvorili na kolokviu referáty, ktoré sa zaoberali otázkami sociologických komparatívnych výskumov.

Sociálna štruktúra ako predmet sociologickej komparácie bola témou referátu Dr. Františka Charváta, CSc. Referoval o predpokladoch, možnostiach a hraniciach porovnávacích sociálnych výskumov. Komparatívny sociologický výskum je z hľadiska vnútorných potrieb riadeného rozvoja spoločností socialistického tábora postavený pred úlohu:

— vytvoriť ucelený systém sociálnych informácií ako komplexnej poznatkovej základne riadeného procesu postupného zbližovania a vyrovnávania úrovní ekonomického rozvoja socialistických krajín;
— určiť všeobecné a špecifické kvality doterajšieho sociálneho pohybu jednotlivých spoločností socialistického tábora, ako aj vývojové zákonitosti komplexnej dynamickej interakcie socialistických krajín;
— podložiť vnútroštátnu i nadštátnu plánovaciu a predikčnú činnosť ústrojným komplexom poznatkov a údajov sociálnej prognostiky v dialektickej zviazanosti jej intrasociálnej a intersociálnej úrovne.

Z ďalších príspevkov rozoberajúcich sociologickú problematiku z hľadiska komparatívnych prístupov by som chcel spomenúť referát Ing. Jaroslava Kučeru, ktorý pokladá za závažný nedostatok v doterajších prístupoch ku skúmaniu sociálnej štruktúry podceňovanie či dokonca neprítomnosť politickovednej a priamo politickej dimenzie štruktúry socialistickej spoločnosti. Je totiž nesporné, že existuje úzky vzťah medzi kategóriou spoločenského vedomia a kategóriou ideológie. Poznatky nadobudnuté cestou takto zameraných výskumov by neboli samoúčelné, boli by príspevkom k problematike spojenej s rozvojom revolučného protiimperialistického hnutia národov rozvojových krajín, s vývojom ich národných ekonomík, spoločenského usporiadania, dynamiky politických síl a politických systémov.

O otázkach porovnávacích sociologických výskumov hovorili:

Blanka Filipcová — *Ciele a teoretické predpoklady komparatívneho výskumu voľného času (s ohľadom na výskum zmien v sociálnej štruktúre).*

Marie Huláková — *Vzdelanie a kultúrne aspekty sociálnej mobility z hľadiska medzinárodného porovnania.*

Karel Pomaizl — *Porovnávanie v oblasti národnostných javov a vzťahov ako súčasť sociologickej komparatistiky.*

Karel Kára a Jan Řehák — *Niektoré metodologické poznatky z medzinárodného komparatívneho výskumu „Predstavy o svete r. 2000".*

František Kutta, Svatopluk Rufert a Jiří Blucha — *Význam analýzy kádrových štruktúr pre komparáciu sociálnych systémov.*

Miroslav Nárta — *O niektorých výsledkoch komparatívnych výskumov o československom politickom systéme.*

M. Soukup, M. Illner, J. Řehák, A. Vodáková, M. Hurtová — *Metodologické problémy medzinárodnej komparácie sociologických údajov.*

Michal Illner — *K možnostiam využitia archívu sociologických údajov v medzinárodnom porovnávacom výskume sociálnej štruktúry.*

Druhú skupinu na kolokviu tvorili referáty, ktoré sa zaoberali sociálnou štruktúrou Československa na základe doterajších sociologických výskumov. Refe-

rát tohto zamerania a za kolektív Oddelenia pre výskum sociálnej štruktúry ÚFS ČSAV predniesol doc. Dr. Jiří Houška, CSc. Predovšetkým si z jeho príspevku treba všimnúť definície zložiek sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti. Zanikajú niektoré znaky spoločenských tried a skupín, ktoré ich charakterizovali v kapitalistickej spoločnosti, a na ich mieste sa objavujú nové. Mení sa postavenie a ciele tried.

Pod *robotníckou triedou* v socializme rozumie kolektív Oddelenia pre výskum sociálnej štruktúry ÚFS triedu zloženú z tých, ktorí: a) v kolektívnom pracovnom procese bezprostredne sa zaoberajú produkciou materiálnych úžitkových hodnôt, pričom v ich práci prevažujú manuálne operácie; b) majú v zásade k tomu primerané vzdelanie a kvalifikáciu, ktorých úroveň je konkrétne historicky podmienená. Robotnícka trieda prestala byť vykorisťovaným proletariátom a stala sa vedúcou silou a spoluvlastníkom všetkých základných výrobných prostriedkov priemyselnej výroby. V dôsledku technického pokroku stúpa podiel duševných zložiek práce, mení sa vnútorná štruktúra robotníckej triedy, zvyšuje sa tak profesionálna kvalifikácia, ako aj všeobecné vzdelanie. Postavenie robotníckej triedy nemožno pochopiť bez jej politickej organizácie — komunistickej strany, ktorá sústreďuje najvyspelejších a najuvedomelejších predstaviteľov robotníckej triedy a ako rozhodujúca sila riadi vývoj spoločnosti.

Družstevné roľníctvo je novou spoločenskou triedou, ktorá v kapitalizme nejestvuje. Je to skupina ľudí, ktorí sa zúčastňujú na kolektívnom družstevnom vlastníctve výrobných prostriedkov, ostatné jej znaky sú analogické ako základné znaky robotníckej triedy.

Inteligencia je osobitnou sociálnou zložkou spoločnosti a jej sociálnej štruktúry. Špecifická úloha inteligencie v spoločenskej deľbe práce spočíva v činnosti, pre ktorú je príznačná prevaha duševných operácií a ktorou sa realizuje priamo alebo sprostredkovane sociálna kontrola činnosti druhých.

Robotnícku triedu a inteligenciu možno vnútorne diferencovať podľa podobných základných hľadísk:

a) podľa predpokladov a angažovanosti tvorivých schopností subjektu;

b) podľa predmetného zamerania (odboru) práce;

c) podľa úlohy v spoločenskej organizácii práce;

d) podľa profesií.

Z predchádzajúcich definícií základných zložiek sociálnej štruktúry — robotníckej triedy, roľníctva a inteligencie — vyplýva, že vznikajú určité ťažkosti v začlenení do sociálnej štruktúry tej skupiny pracovníkov, v ktorých práci síce prevažujú: a) duševné operácie, ale ktoré sú založené na rutine a sú štandardizovanej povahy a nerealizuje sa nimi ani priama ani sprostredkovaná kontrola druhých; b) manuálne operácie, ktoré sa však nezaoberajú bezprostrednou produkciou materiálnych úžitkových hodnôt. Pre tieto činnosti obyčajne stačí nižšie ako úplné stredoškolské vzdelanie. Takúto skupinu nazývajú autori skupinou *prevádzkových pracovníkov*.

Je pozoruhodné, že cudzorodé a deviantné prvky sociálnej štruktúry kolektív autorov pokladá za jej osobitnú zložku.

V súvislosti s problematikou empirického výskumu robotníckej triedy upozornil vo svojom referáte vedúci Oddelenia robotníckej triedy SÚ SAV Ing. František Taský, CSc., na niektoré ťažkosti pri empirickom vymedzovaní obsahu pojmu „robotnícka trieda". Predovšetkým zdôraznil, že všeobecne používaná štatistická definícia, ktorá vychádza z indikátorov povolania a používa sa aj pri spracúvaní výsledkov sčítania ľudu, *nevyjadruje politický, sociálny a ideologický obsah súčasnej robotníckej triedy*.

Do popredia sa takto dostáva aj otázka skúmania sociálnej mobility, o ktorej na príklade analýzy triednej genézy súčasnej inteligencie referoval PhDr. Róbert Roško, CSc. Sústredil sa na problém, ako prekonaná kapitalistická štruktúra zasahuje prostredníctvom generačnej výmeny do dneška, ako tieto procesy súvisia s pretrvávaním a reprodukciou buržoáznych a maloburžoáznych obsahov vedomia a pod. Inteligencia nie je skupinou jednoliatou, skladá sa z tradičnej vrstvy (jej príslušníci sa nachádzali v skupine inteligencie už pred začiatkom socialistických premien), robotníckej, maloburžoáznej a buržoáznej vrstvy.

Pri vymedzovaní obsahu sociálno-genetických vrstiev v inteligencii nenarazíme na väčšie teoretické ťažkosti. Napríklad buržoáznu vrstvu tvoria tí príslušníci dnešnej inteligencie, ktorí sú zviazaní s kapitalistickou triedou v predrevolučnej štruktúre atď. Táto väzba môže mať intrageneračný alebo intergene-

račný charakter. V prvom prípade kladieme otázku „pôvodného triedneho zaradenia", v druhom prípade otázku „triedneho pôvodu" príslušníka dnešnej inteligencie.

Na stretnutí sa zúčastnili aj zahraniční hostia z MLR — Dr. Júlia Szalay a Dr. Tamás Rozgonyi, z NDR Dr. Peter Armelin a Ing. Fritz H. Schroder a z RSR Dr. Emilian Goldstein a Dr. Mircea Spiridonoanu, ktorí aj diskutovali.

Na záver účastníci kolokvia prijali vyhlásenie, v ktorom sa okrem iného hovorí: „Teoretická analýza sociálnych konfliktov v triedne rozdelenej spoločnosti spôsobila, že v sociologickej teórii existujú dve protikladné tendencie. Z potrieb a záujmov buržoázie vznikla pozitivistická, v podstate idealistická teória spoločnosti. Z potrieb a záujmov proletariátu sa zrodila marxistická, dialekticko-materialistická teória spoločnosti. A tak vznikajú a vedľa seba existujú dve sociológie. Jedna je spoločenskovedná teória, ktorá v makrorovine i v mikrorovine slúži buržoázii, druhá je spojená so zápasom robotníckej triedy, so spoločenským progresom a svojím sprostredkovaným spôsobom posunuje spoločnosť dopredu.

Rokovanie účastníkov konferencie potvrdilo skutočnosť, že perspektíva ďalšieho rozvoja teórie a metodológie marxistickej sociológie spočíva len v úzkom spojení s riešením tých úloh, ktoré pre spoločenskovedných pracovníkov nastolil XIV. zjazd KSČ."

Ako sme uviedli, bolo smolenické stretnutie skutočne prelomovou akciou, ktorá stanovila jasný cieľ a ideovo zjednotila východiská k riešeniu úloh spojených s výskumom socialistickej sociálnej štruktúry Československa. Sociológia nemôže byť ideovo neutrálna a najdôležitejším kanálom, ktorým preniká svetonázorová orientácia do riešenia konkrétnych problémov i všeobecných otázok, je sám sociológ, jeho hodnotová orientácia, schopnosť hľadieť na svet sociálnych dejov z hľadiska potrieb a záujmov triedy, ktorá vyjadruje objektívnu tendenciu spoločenských procesov, smerujúcu k integrite a pokroku ľudstva.

J. Bunčák

SOCIOLÓGIA, č. 2/72, marec 1972, str. 166. - 170.